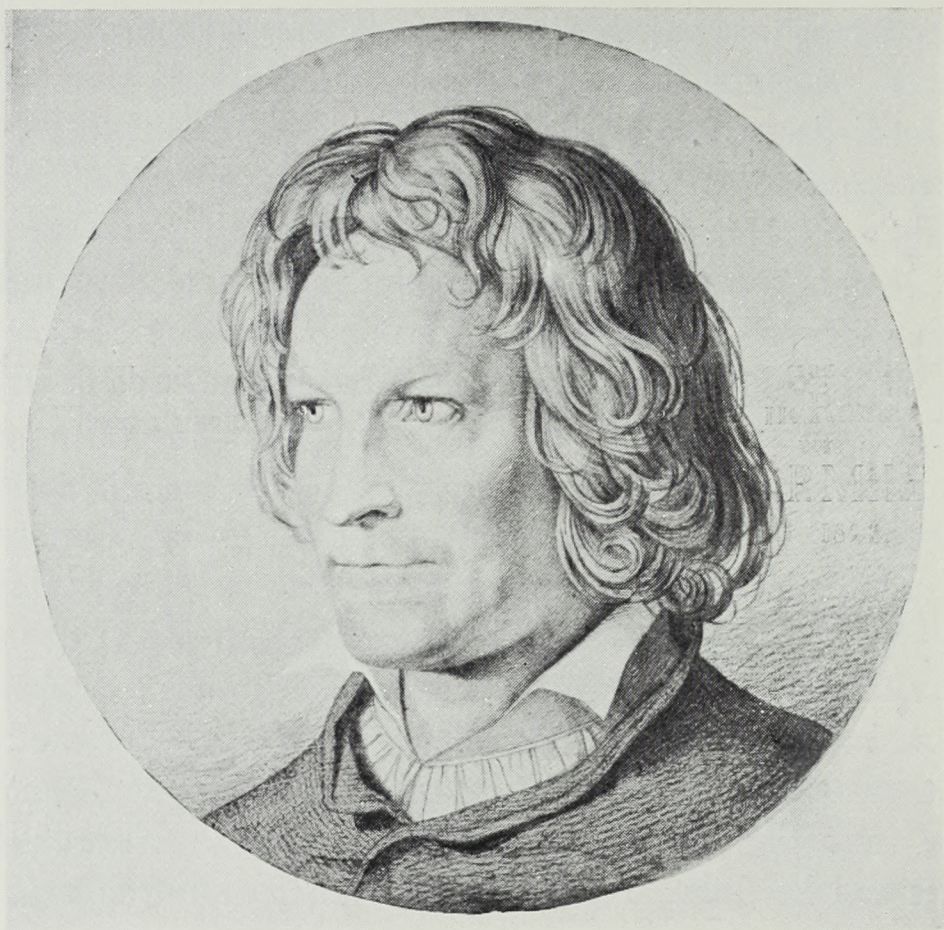

KAN SONNES FRISE GENSKABES I NY FARVEPUDS?

Af Murerformand Hans Petersen.

I de fem Aar, der har været arbejdet med Farvepuds paa Thorvaldsens Museums Gaardfaçade, har mange Mennesker spurgt: Kan man ogsaa lave Sonnes Frise, eller gik de gamle i Graven med Hemmeligheden om, hvorledes Frisen blev udført for snart hundrede Aar siden?

Studerer man de Bøger og Beretninger, der er skrevet om Sonnes Frise, finder man det straks mærkeligt, at der ikke staar noget om, hvorledes Frisen haandværksmæssigt er udført. Om det var Kunstmalere eller Murersvende, der pudsede selve Farvepudsen ind i Billederne, oplyses der intet. At det skulde være unge Kunstnere, som lige kom fra Akademiet og begyndte at pudse og bruge Murerværktøj, vil jeg anse for meget usandsynligt. Den afdøde Maler Axel Johansen kunde ganske vist bruge Modellérske og Murerværktøj som en udlært Murer, men han fortalte mig engang, at det havde kostet ham mange Aars energisk Øvelse, inden han kunde behandle Mørtlen paa rette Maade.

Da jeg i 1936 begyndte at assistere Axel Johansen paa Museets Gaardfaçade, slog det mig, at der var forskellige Meninger om, hvorledes Pudsbehandlingen var foregaaet for ca. hundrede Aar siden. Det vilde være af stor Interesse at vide, men dengang noterede man ikke alting saa nøje op som nutildags.

Det var af Betydning at blive klar over, om den ene Millimeter Farvepuds, som gennemgaaende er den Tykkelse, der er anvendt paa Museets Façader, har været pudset paa tør eller ikke optørret Grovpuds. Jeg opdagede da, at naar den gamle Puds blev afhugget under Gaardens Istandsættelse, kunde f. Ex. et Blad ved Afhugningen komme helt ud, i dets fulde Form, i en Dybde af lige ind til Murstenen. Farvepuds og Grovpuds fulgtes ad mange Steder i Blade, Blomster og Palmestammer. Dette er et Bevis paa, at Grovpudsen har været udskaaret i f. Ex. Træets Form. Efterhaanden som nu Farvepudsen skulde lægges paa Træet, har man pudset nogle Blade eller andet paa Træet ud i Grovpuds, og senest Dagen efter, medens nogen Fugtighed endnu stod i Grovpudsen, paaført Farvepudsen. Det ret tynde Lag vilde derved bedre forbinde sig med Grovpudsen, og en senere Optørring kunde ske, uden af Farvepudsen pulveriseredes ved for hurtig Tørring.

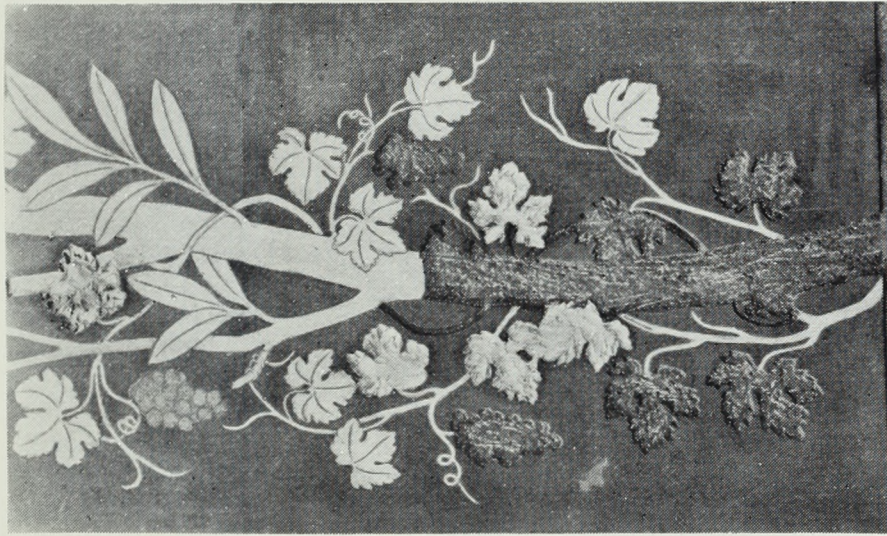
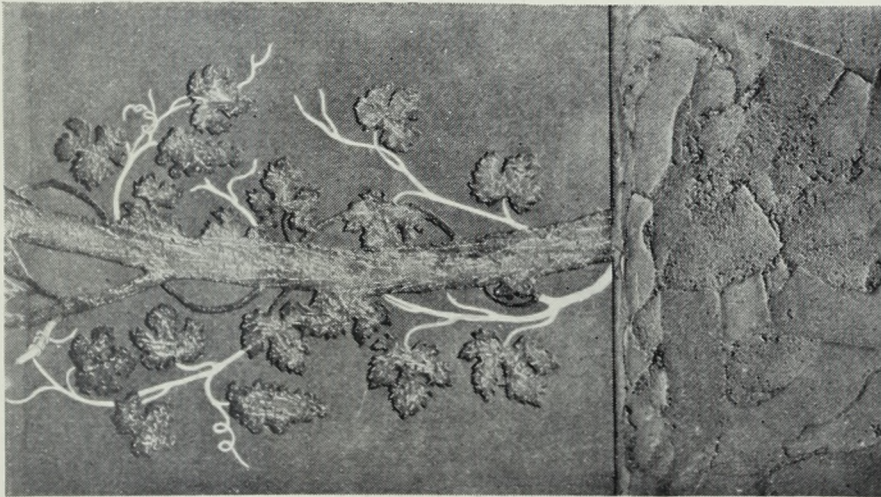
Flere af de Blade og Blomster, som er udhugget paa nævnte Maade opbevares i Museet tillige med andre Brudstykker fra den gamle Puds i Gaarden. Til Oplysning for senere Tider er der ogsaa omtrent daglig taget Fotografier af Arbejdet i Museets Gaard, lige fra den 3. April 1936, da Arbejdet begyndte, til den 4. September 1940, da den sidste Dekoration blev færdig i den nye Puds, saaledes at man kan følge baade Gangen i det og den Metode, hvorefter den nye Farvepuds er udført. Maleren Axel Johansen døde ved en Færdselsulykke 1938 midt under Arbejdet. I hans Sted kom Maleren Axel Salto, der fuldførte det.

Mange Mennesker, som ser Museets Gaardfaçade i dens nyrestaurerede Stand, spørger om, hvem der har »malet« disse Palmer, Laurbærtræer, Egetræer, disse Slingplanter af Vildvin, Kaprifolium m. m. Her til maa svares: Intet er *malet*. Alt er *indpudset* med gennemfarvet Mørtel (Bastard-Mørtel, d. v. s. Portland-Cement, vasket Skelsand og Stampekalk). Hvert enkelt Blad, hver Gren, alle Blomster, Græsstraa og de smaa Nødder, som sidder paa Egetræerne, kort og godt alt er lagt i seks Millimeter tyk Puds. Denne Puds er behandlet med Rivebrædt og trykket i Overfladen med en Staalske, som bevirker, at den faar en kornet Karakter, men ved Berøring viser sig at være glat. I

FRA GAARDFACADENS ISTANDSÆTTELSE.

Et Parti af Lisene Nr. 3 i tre forskellige Stadier. *Til venstre:* Den sorte Farvepuds er lagt og Tegningen poncet over paa den. *I Midten:* Tegningen udskaaret i den sorte Puds. *Til højre:* De udskaarne Partier er udfyldt med gul Farvepuds, i Bladene til Siderne er Ribberne indlagt paa samme Maade med sort Puds. De Blade, der dækker Stammen, mangler endnu Ribber og Konturer. (Hans Petersen fot. Juni 1939).

FRA GAARDEFAÇADENS ISTANDSÆTTELSE.

Et Parti af Lisene Nr. 5 i tre forskellige Stadier. *Til venstre:* Tegningen er udskåret i den sorte Farvepuds, medens denne endnu er vaad og lader sig skære med en Kniv; de fine Stængler udfyldt med gul Puds. *I Midten:* Udfyldningen med gul Puds fortsat; Vindrueklasen foroven til venstre er indlagt med Dodenkop-farvet Puds. *Til højre:* Feltet nærmer sig Fuldførelsen. (Hans Petersen fot. Maj 1940).

JOHANNE LUISE HEIBERG.

Rekonstruktionsforsøg af Axel Salto 1941 efter Sonnes Frise
paa Grundlag af de gamle Kartoner.

denne Tykkelse har man pudset paa tør Grovpuds, som gøres fugtig, lige før man paafører Farvepudsen, for at Grov- og Finpuds kan forbinde sig med hinanden. Den saaledes fremstillede Puds er saa haard og stærk, at den ikke kan gøres stærkere, hvis man ikke vil risikere, at den springer fra Underlaget.

SONNES FRISE

Af trykte Beretninger fremgaar det, at der i Aarene fra omkring 1865 til vore Dage er bevilget ca. 80.000 Kr. alene til Forsøg paa at restaurere Sonnes Frise og Gaardens Dekorationer. Allerede femten Aar efter, at disse Façade-Billeder var færdige, bevilgedes de første Penge til Forsøg med Frisens Vedligeholdelse. Deraf kan man forstaa, at Sonnes Frise maa have været i Forfald, medtaget af Vind og Vejr, kun to-tre Aar

FRA SONNES FRISE.

Skuespillerindernes Baad med Johanne Luise Heibergs Portræt.

Fotograferet Marts 1942.

efter dens Fuldførelse. Hvorfor viste dette Forfald sig i Løbet af faa Aar?

Ifølge de Studier, jeg har gjort, er en stor Del af Frisen ikke pudset i Sgraffitto-Teknik — eller bedre sagt i Haandværkersprog: farvepudset paa den Maade, at hver enkelt Farve er indpudset for sig, saaledes som f. Ex. Gaardfaçaden nu er udført ved Restaureringen. Paa mange Billeder har flere Farver været *malede* paa, saa at Resultatet snarere bliver et freskomalet Billede, og saadant kan i vort Klima ikke holde ret mange Aar paa en Façade. Lad os se paa det Billedfelt paa Museets Langside mod Kanalen, hvor Portrættet af Johanne Luise Heiberg findes. I Baaden her sidder to Damer, som bærer røde Kjoler og gule Sjaler over Skuldrene. Den røde Farve, som dækker den største Flade i Billedet, er pudset først. Uden at bortskære de Partier, hvor de gule Sjaler skulde

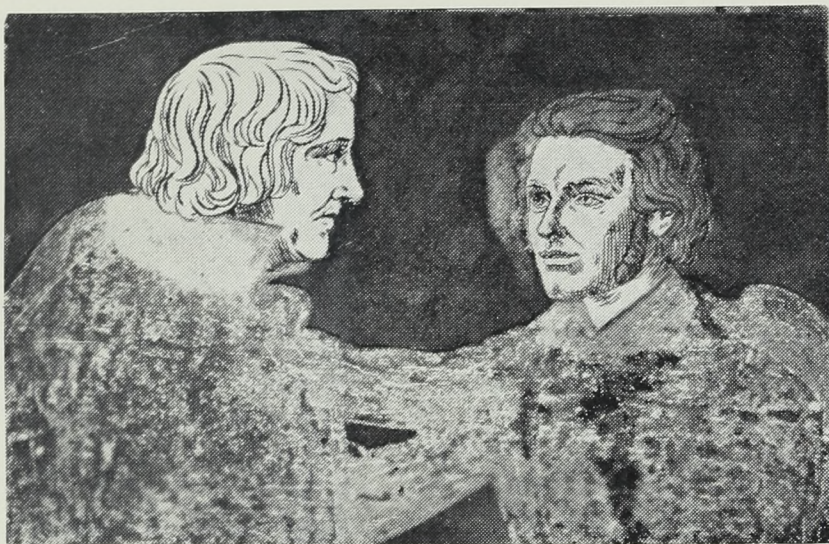
være, har man blot malet Sjalerne med Okker oven paa det røde, som nu kommer til Syne bag Rester af forvitret Okker. Fru Heibergs Hoved er — ligesom ved saa mange andre af de Personer, der er afbildet paa Siden mod Kanalen — pudset ud i een Farve. Haaret har været paa-malet, og denne Paamaling er forsvunden, saa at Haar og Ansigt nu staar i een og samme Farve. Helhedsindtrykket af Hovedet forsvinder herved fuldstændigt. Fru Heiberg holder en lille Buket Blomster i den ene Haand. De fleste af disse Blomsters Farver er forsvundne, fordi de har været paamalede. At male dem er ti Gange saa hurtigt, men hundrede Gange saa uholdbart, som hvis hver Farve i Buketten havde været lagt ind i Pudslagets fulde Tykkelse.

I nogle, ja maaske de fleste af Frisens Billeder paa Museets Slots-side er man gaaet grundigere til Værks og har lagt hver Farve ind for sig — Hudfarve, Haarfarve, Tøj o. s. v. Disse Billeder finder man derfor meget bedre bevarede end Billederne mod Havnen, endskønt de er udsat for megen Sol og Regn. Naar man tager i Betragtning, at disse gamle Billeder kun er lagt i een Millimeter tyk Farvepuds, er de ganske godt bevarede efter snart hundrede Aars Forløb. Nogle Steder har man dog her kun ridset let ned i den underste Puds og malet en Farve oven-paa. Paa et enkelt Billede paa Slotssiden har der ogsaa været malet Fresko oven paa Farvelagets Grundfarve, nemlig det, der sidder til højre for Indgangsdøren, og som forestiller Maleren Jørgen Roed, der staar med sin Hustru under Armen. Man lægger her Mærke til — hvis man kender Originaltegningen —, at hun mangler sit Hovedklæde og sin Øreløk. Disse maa have været malede paa og er forvitrede, saa at kun den underliggende Hudfarve staar tilbage.

REKONSTRUKTION AF SONNES FRISE

Hvis Sonnes Frise paa Museets Gadefacade skal genskabes i ny Farvepuds, maa det vel haandværksmæssigt gøres paa den Maade, hvorpaa Gaardfacaden blev udført 1936-1940. Thi den her anvendte Metode har vist sig at være smuk og erfaringsmæssigt det mest holdbare af alt, hvad der er forsøgt gennem de mange Aar, man har beskæftiget sig med Frisens Restaurering.

Meget lærerigt var Arbejdet med ti Portrætkopier efter Frisen, som Axel Salto udførte fornylig paa Bestilling af Københavns Kommune med mig som haandværksmæssig Hjælper. De forestiller nogle af de mest berømte Personer, der er afbildet paa Frisen, f. Ex. Thorvaldsen og Billedhuggeren Herman Freund, begge paa samme Billede, Grundt-

Thorvaldsens og H. E. Freunds
Portrætter under Udførelse i Far-
vepuds i to forskellige Stadier.
Rekonstruktionsforsøg af Axel
Salto 1941 efter Sonnes Frise paa
Grundlag af de gamle Kartoner.

vig, H. C. Andersen, Oehlenschläger, P. C. Skovgaard, Johanne Luise Heiberg o. fl.

Disse Billeder blev fremstillede efter Axel Johansens Metode, kun med nogle Farveændringer samt enkelte nye tekniske Finesser. De udførtes paa Grovpuds i Jernrammer, for at de kan benyttes til Udsmykning af Skoler o. lign. Selve Billedet blev lavet paa denne Grovpuds i en Tykkelse af seks Millimeter gennemfarvet Mørtel, ligesom Gaardfaçaden er gjort.

Lad os tage Portrættet af Fru Heiberg. Her er den sorte Baggrund først pudset i seks Millimeters Tykkelse. Saa overføres Tegningen paa den sorte Puds. Efter Udkæringen, som foregaar umiddelbart efter, at den sorte Puds er færdigbehandlet, begynder man at pudse Haaret. Det lægges ogsaa i et seks Millimeter tykt Lag, i den Farve, der forud er bestemt som Haarfarve. I den vaade Mørtel rides nu Haarets Konturstreger to Millimeter ned, og straks udfyldes disse Streger med en sort

Mørtel, der glittes sammen med den fugtige Haarfarve, saaledes at den paa denne Maade gaar i Forening med den.

Derefter pudses Ansigtet med en Puds, der ligeledes forud er afprøvet som Hudfarve, men yderligere har Kunstneren bortskaaret det i Ansigtet, som skal danne Skygge. Her indlægges i fuld Dybde en Farvepuds, der er en Tone mørkere end Hudfarven. Som man vil se, findes alene i Ansigtet i dette Billede tre forskellige Farver, som alle er indlagt i seks Millimeters Dybde. Billedet af Fru Heiberg paa Facaden har nu kun een, Hudfarven — Resten har været malet paa. I de ti Billeder, vi har udført, er hver Farve, den være lille eller stor, indpudset i fuld Dybde. I den lille Buket Blomster, Fru Heiberg har i Haanden, findes forskelligt farvede Blomster. De er alle indpudsede hver for sig i vort Billede.

Saadan Udførelse koster megen Tid og meget Arbejde. Ligeledes skal alle Farver omhyggeligt sammenpudses, for at der ikke skal opstaa Revner ved Sammenføjningerne. Hvis ikke Arbejdet, hver lille Ting, gøres samvittighedsfuldt, vil det kunne skade Billederne, nedsætte deres Holdbarhed med mange Aar.

Ikke alene skal Arbejdet udføres godt kunstnerisk og haandværksmæssigt — Materialerne maa ogsaa være af højeste Kvalitet, om Arbejdet skal lykkes. Maleren Axel Johansen eksperimenterede og lavede Farveprøver i Hundredvis. Han fortalte mig engang, at han eksperimenterede med Farvepuds, da han var 34 Aar, og han døde, da han var 64 Aar gammel. Jeg havde paa det Tidspunkt lært Teknikken, og Maleren Axel Salto overtog den kunstneriske Ledelse efter Axel Johansen.

Hver Farve, som blev brugt i Museets Gaard, er undersøgt paa to forskellige Laboratorier for at fastslaa, at de var holdbare i Kalk og Cement, og at de var solægte. Sandet, der anvendtes, var Skelsand. Det blev vadsket paa Maskine, saa at det var fuldstændig rent for alle skadelige Stoffer. Derefter tørredes det i en roterende Ovn under 90° Varme. Det blev da saa tørt, at man kunde blande Sand, Portlands Cement og Farver sammen og opbevare Blandingen i Fustager. Efterhaanden som man brugte Blandingen, tilsatte man den forud beregnede Mængde Kalk (Helsingborg Stampe-Kalk). Farve, Sand og Cement skal blandes meget omhyggeligt. Det sker i sekskantede, roterende Tromler, saaledes at hvert enkelt Sandkorn indkapsles i Cement, før Massen kommer i Brug.

Jeg tror, at hvis alt Arbejde, kunstnerisk som haandværksmæssigt, bliver udført omhyggeligt paa den her forklarede Maade, vil det være muligt nu efter de mange Aars Forsøg at genskabe Sonnes berømte Frise i en ny og straalende Farvepuds, snart hundrede Aar efter dens Udførelse og firs Aar efter, at man begyndte at tale om dens Restaurering.

Et Felt af Sonnes Frise i tre Stadier af Forvitring

Feltet er fra Museets sydlige Façade, hvor den bedst bevarede Del af Frisen findes. Sammenligning mellem Fotografierne kan kun foretages med Hensyn til Tegningen i Figurerne, ikke til Farverne, idet det vekslende fotografiske Materiale har gengivet disse forskelligt. Det vil bemærkes, at i Fotografiet fra 1906 er de Dodenkop-røde Klædningsstykker blevet lyse, de okkergule derimod mørke. De senere pankromatiske Optagelser har gengivet dette Forhold rigtigt.

MALEREN AXEL JOHANSEN FOT. 1906.

FOTOGRAF VALD. POULSEN FOT. 1921.

JONALS CO. FOT. 1942.